

К. Ю. Водоласкова,

кандидат юридичних наук

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6133-822X>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ РЕЛІГІЇ ТА ПРАВА

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: khusanova@gmail.com

Мета: ця стаття присвячена дослідженню фундаментальної проблеми людського суспільства щодо співвідношення релігійних та правових норм у їх концептуальному та історичному аспектах. Актуальність дослідження цієї теми зумовлюється напругою між правом та релігією, яка хоча й існувала з давніх часів, але в останні роки набула глобального розмаху та інтенсивності. **Методи дослідження:** формально-догматичний та історичний, метод інтерпретації (тлумачення), синергетичний підхід, аналіз та синтез, а також порівняльно-правовий метод. **Результати:** визначено підхід щодо синергетичного розуміння релігії та права для подальшого узгодження елементів суспільства як системи в сучасних умовах. **Обговорення:** пошук шляхів удосконалення взаємообумовленості та узгодженості між релігійними та правовими нормами.

Ключові слова: норма; право; релігія; синергія.

Постановка проблеми та її актуальність.

Як правило, люди відносять релігію та право до різних сфер буття. Проте таке позиціонування об'єктивно не відображає синергетичний взаємозв'язок цих систем, оскільки право та релігія – це два повноцінні аспекти та два виміри соціального досвіду, проте вони взаємопов'язані. Незважаючи на напруженість між ними, одне не може процвітати без іншого. Так, право без релігії перероджується в механічний легалізм. Релігія без права втрачає свою соціальну ефективність. Більшість інституційних та структурних складових релігії та права схожі або ідентичні: мета, методи впливу, структура, об'єкт відносин тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання взаємодії норм права та релігії є надзвичайно складною, багатогранною та комплексною темою дослідження як для науковців правових дисциплін, так і для вчених, які спеціалізуються на теологічних науках. Так, різним аспектам взаємовпливу та взаємодії права і релігії присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Д.О. Вовк, П.П. Яшин, С.П. Рабінович, А. Сухов, А.М. Колодний, Га-

рольд Берман, Пітер Едж, Малфорд Сіблі, Бенджамін Бергер та інші.

Взаємозв'язок церкви та держави не є виключно політико-правовим питанням. Це також релігійна справа. Аналіз цього питання слід розпочати з розгляду взаємодії між нашою релігійною вірою, в широкому розумінні нашого уявлення про остаточний сенс і мету життя, нашої віри і прихильності до трансцендентних цінностей, з одного боку, і юридичного процесу, з іншого, у широкому розумінні процесу розподілу прав та обов'язків і тим самим вирішення конфліктів та створення каналів взаємозв'язку [1, с. 14].

Мета статті. Автор ставить за мету дослідження діалектичного синтезу, а саме: синтезу протилежностей. На жаль, сучасні суспільні тенденції та світові події змушують акцентувати увагу на розмежуванні права та релігії та недостатньо на їх фундаментальну єдність. Тому слід розглянути урівноваженість елементів та синергетичну взаємодію цих двох систем у найширшому розумінні.

Виклад основного матеріалу. Вочевидь, певні аспекти релігієзнавства пов'язані із пра-

вом, так само, як правова наука має серйозно рахуватися із релігійним виміром певних елементів [2]. І право, і релігія належать до гуманітарних наук, тому вивчення кількох точок дотику, де вони перетинаються, ймовірно, сприятиме кращому розумінню цих обох явищ зокрема та людського суспільства загалом [3].

Як правильно зауважує П.М. Рабінович, «у кожному випадку використання в літературі – навчальній чи науковій – термінопоняття «право» варто застерігати, в якому, власне, сенсі його вжито» [4, с. 34].

У цій статті право розуміється як система та процес розподілу прав і обов'язків у суспільстві, а релігія – як інтуїція суспільства та про зобов'язання до остаточного сенсу та мети життя. Коли розуміння цих систем звужується, то також розривають інституційні зв'язки між цими двома вимірами та є ризик деморалізації суспільства, тобто існуючі інституційні структури та процеси втрачають святість, і, навпаки, сакральні цінності, на яких засноване суспільство, розглядаються як просте лицемірство.

Здебільшого, багато питань класичної політичної та моральної теорії було сформовано у питанні взаємозв'язку між релігійною різницею та владою держави. На роботу Джона Локка безпосередньо вплинуло саме таке бачення співвідношення права та релігії, що сформовано історичними подіями. Тому Локк у своїх роботах він, зокрема, акцентував увагу на справедливих змінах державної влади та відмінності у моралі різницю після тридцятилітньої війни [5, с. 41]. Проте дебати про належну роль релігії в суспільному житті та проблеми, що виникають перед суспільством внаслідок релігійних розбіжностей, також є важливим питанням для формування основоположних правових принципів існування суспільства, які досліджувалися в працях Гоббса, Гегеля, Руссо, Спінози та інших фундаменталістів філософсько-правової доктрини [6, с. 23].

Крім того, точки дотику взаємодії права та релігії у розвитку західної правової традиції добре досліджені. Так, на структурному рівні Гарольд Берман детально простежує джерела сучасних західноєвропейських правових систем починаючи з Папської революції 1075 [1, с. 32].

Також Джеймс Вайтман показує, наскільки цей взаємний вплив (невловимо) правдивий для основних доктрин сучасного права, таких як принцип доказування поза раціональним сумнівом, сучасної правової системи та основ сучасної політичної філософії [7, с. 5].

Пошуки точок дотику, породжених взаємодією права та релігії, є невід'ємними сучасними тенденціями серед основних питань сучасної політичної та правової теорії. Останніми роками спостерігається міграція питань, пов'язаних із релігійною різноманітністю та природою і структурою державно-правових вчень. На сьогодні західні ліберальні демократії зустрічаються з досі небаченими ступенями та формами релігійного різноманіття та боротьбою різноманітних політичних та правових традицій за взаємодію між законом, політикою та релігією [8].

Взаємодія права та релігії полягає в концептуальних витоках одне з одного. Чим краще суспільство, тим менше воно потребує втручання права [9, с. 54]. Тому юрист повинен знати не лише державне (світське) право, а й церковне законодавство. Духовне право церкви має бути первинним для юриста, оскільки воно має передусім профілактичний, випереджувальний характер, запобігає зловживанню позитивним правом. Духовне право є першоджерелом формування особистісних цінностей і професійної правосвідомості. Адже у процесі правозастосовної практики юрист використовує як законодавчі базу, так і власну правосвідомість, своє внутрішнє переконання. Саме духовне начало, яке лежить в основі канонічного права, може виправити фатальний рівень неповаги до права в Україні [10, с. 8].

Крім цього на законодавчому рівні сучасні європейські тенденції включають взаємовідносини права та релігії та рівні інституційної співпраці. Так, на рівні ЄС зараз також існують відносини співпраці з церквами та іншими релігійними та ідеологічними громадами. Починаючи з середини 1990-х років, прагнучи до духовного виміру процесу європеїзації, Лісабонський договір 2009 року, зокрема, підтверджує дві речі: ЄС поважає статус церков та ідеологічних спільнот у державах-членах, і він

прагне відкритого діалогу з церквами та релігійними об'єднаннями та світосприйняття [11].

Також існує думка, що сформувалася здебільшого внаслідок історичних умов радянського права та ідеології, що право і релігія виступають здебільшого як суперницькі форми нормативного регулювання суспільних відносин, а релігійна правосвідомість істотно відрізняється від науково обґрунтованої свідомості [12, с. 5].

У східних правових сім'ях право та релігія розглядалися як невід'ємні елементи однієї цілісної, сукупної системи. Так, наприклад, в індійському підході до регулювання суспільних відносин Веди були основою для регулювання діяльності людини, а «Веди» безпосередньо виходять від Верховної божественної особи». Як у повсякденному житті кожен повинен працювати відповідно до законів держави, так само він повинен дотримуватися законів Господа... Всі ці ведичні закони виходять безпосередньо із дихання Верховної божественної особи» [13, с. 196-197].

Водночас, внаслідок історичних подій та впливів право та релігія як суспільні регулятори все більше стали проявлятися та вирізнятися аспекти, що становлять протилежності між правом та релігією.

Професор Томас Франк з Нью-Йоркського університету висловив протилежність між цією концепцією права та концепцією релігії, що поєднується з нею. Право, пише він, на відміну від релігії, «стало ... нескромно прагматичним людським процесом. Це зроблено людьми, і воно не претендує на божественне походження чи вічну дійсність». Це наводить професора Франка на думку, що суддя, приймаючи рішення, не виголошує правду, а швидше експериментує у вирішенні проблеми, і якщо його рішення буде скасовано вищим судом або якщо воно згодом буде скасовано, що не означає, що це було неправильно, а лише те, що воно було або стало з часом незадовільним. Відірвавшись від релігії, зазначає Франк, право тепер характеризується «екзистенціальним релятивізмом». Дійсно, зараз загально визнано, «що жодне судові рішення ніколи не є «остаточним», що закон слідує за

подією (не вічною чи певною) та приймається людиною (не є божественним або істинним)» [14, с. 62, 68-69].

Висновки. Напруженість між релігією та правом у західній правовій системі продовжує існувати з тих часів, коли право стало самостійною системою, відокремленою від духовних доктрин, про що було також визначено документально, зокрема, за допомогою конституційних норм про відокремленість держави від церкви. Проте ця напруженість між ними також є напруженістю всередині кожної із систем – між його структурним та духовним аспектами: в рамках закону напруженість між справедливістю та милосердям, між загальним правилом та його застосуванням у виняткових випадках, а також напруженість між раціональним, утилітарним аспектами права та його таємничими аспектами ритуалу, традиціями, авторитету та універсальності.

Така напруженість та «конкуренція» у регулюванні суспільних відносин може бути знята, і право та релігія будуть співпрацювати у синергетичній єдності, коли право та релігія послужать одній цілі – регулювання суспільних відносин заради вищого блага, наприклад, коли кожен окремий юрист (правознавець) в основу практичної діяльності зможе закласти вищий духовний принцип.

Підкреслюючи взаємодію права і релігії, ми можемо сприймати їх не лише як два дещо пов'язані соціальні інститути, але як два діалектично взаємозалежні виміри – можливо, два основні виміри – соціального життя людини.

Діалектична єдність права та релігії як виміри соціального досвіду не виключає відокремлення певних правових та релігійних інститутів. Це вимагає лише визнання їхньої остаточної, синергетичної, взаємодії.

Наразі, коли людство стикнулося з проблемою пандемії у всьому світі, воно стало єдиним у практичному сенсі. Людство об'єднує ризик знищення. Тому людство все більше об'єднується комунікаційними системами, які приводять кожен частину світу у майже безпосередній контакт з іншою частиною. Тому все більше можна говорити про укріплення загального права.

Ідея єдності людства, звичайно, не нова: вона передбачається в біблійній історії творіння, і вона знайшла своє найбільше вираження в житті великих єврейських пророків, в Ісусі Христі, який помер за всіх людей, у святого Павла, який навчав, що Бог створив з однієї крові всі народи землі, і в житті та вченні таких великих особистостей, як Будда та Лао-Цзи. Новим є прояв цієї ідеї у поступовій появі світових інститутів політичного, економічного та культурного характеру. Ці інституції формуються в розпал воєн, епідемій, стихійних лих, які по суті є ведуться в межах спільноти людства, яка прагне створити для себе спільний процес встановлення порядку і справедливості та загальну систему вищих цінностей.

Література

1. Harold J. Berman. *Religion and Law: The First Amendment in Historical Perspective*, 1986.

2. Reynolds Frank E. *Dhamma in Dispute: The Interactions of Religion and Law in Thailand*. *Law & Society Review*. Vol. 28. No. 3. 1994. Pp. 433–451. JSTOR, www.jstor.org/stable/3054063. Accessed 17 Aug. 2020. <https://doi.org/10.2307/3054063>

3. Sibley Mulford Q. *Religion and Law: Some Thoughts on Their Intersections*. *Journal of Law and Religion*. Vol. 2. No. 1. 1984. Pp. 41–67. JSTOR, www.jstor.org/stable/1051032. Accessed 17 Aug. 2020. <https://doi.org/10.2307/1051032>

4. Рабінович П.М. Праворозуміння: сутність, класифікації, нездоланність плюралізму. *Бюл. М-ва юстиції України*. 2007. № 5 (67).

5. Forster Greg (2005). John Locke's politics of moral consensus. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511498114>

6. John Witte Jr. *Law and Religion: The Challenges of Christian Jurisprudence*. Press, 2006.

7. James Q. Whiteman. *The Origins of Reasonable Doubt: Theological Roots of the Criminal Trial*. Yale University Press. 2008. ISBN 978-0-300-11600-7.

8. Berger Benjamin. (2012). Key Theoretical Issues in the Interaction of Law and Religion: A Guide for the Perplexed. *Constitutional Forum / Forum constitutionnel*. 19. 2011. 10.21991/C92D5M. <https://doi.org/10.21991/C92D5M>

9. Grant Gilmore. *The Ages of American Law*. Yale U. Press, 1977.

10. Трофанчук Г.І. *Канонічне право*. Курс лекцій: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2015.

11. Anja Hennig. *Zum Verhältnis von Religion und Politik in Europa*. Frankfurt. 2013. URL: <https://www.bpb.de/apuz/162392/religion-und-politik-in-europa>

12. Яшин П.П. *Релігія, держава і право*. Харків. 1998. 27 с.

13. Шри Шримад А.Ч. Бхактиведанта Свами Прабхупада. *Бхагавад-Гита Как Она есть*. (2 издание). с русской транслитерацией, послонным и литературным переводами и подробными комментариями. Москва: Бхактиведанта Бук Траст, 1998. 806 с.

14. Thomas M. Franck. *The Structure of Impartiality: Examining the Riddle of One Law in a Fragmented World*. New York, 1968.

References

1. Harold J. Berman. *Religion and Law: The First Amendment in Historical Perspective*, 1986.

2. Reynolds Frank E. *Dhamma in Dispute: The Interactions of Religion and Law in Thailand*. *Law & Society Review*. Vol. 28. No. 3. 1994. Pp. 433–451. JSTOR, www.jstor.org/stable/3054063. Accessed 17 Aug. 2020.

3. Sibley Mulford Q. *Religion and Law: Some Thoughts on Their Intersections*. *Journal of Law and Religion*. Vol. 2. No. 1. 1984. Pp. 41–67. JSTOR, www.jstor.org/stable/1051032. Accessed 17 Aug. 2020.

4. Rabinovych P.M. *Pravorozuminnja: sutnist', klasyfikacii', nezdolannist' pljuralizmu*. *Bjul. M-va justycii' Ukrainy*. 2007. № 5 (67).

5. Forster Greg (2005). John Locke's politics of moral consensus.

6. John Witte Jr. *Law and Religion: The Challenges of Christian Jurisprudence*. Press, 2006.

7. James Q. Whiteman. *The Origins of Reasonable Doubt: Theological Roots of the Criminal Trial*. Yale University Press. 2008. ISBN 978-0-300-11600-7.

8. Berger Benjamin. (2012). Key Theoretical Issues in the Interaction of Law and Religion: A Guide for the Perplexed. *Constitutional Forum / Forum constitutionnel*. 19. 2011. 10.21991/C92D5M.

9. Grant Gilmore. The Ages of American Law. Yale U. Press, 1977.

10. Trofanchuk G.I. Kanonichne pravo. Kurs lekcij: navch. posib. Kyi'v: Jurinkom Inter, 2015.

11. Anja Hennig. Zum Verhältnis von Religion und Politik in Europa. Frankfurt. 2013. URL: <https://www.bpb.de/apuz/162392/religion-und-politik-in-europa>

12. Jashyn P.P. Religija, derzhava i pravo. Harkiv. 1998. 27 s.

13. Shri Shrimad A.Ch. Bhaktivedanta Svami Prabhupada. Bhagavad-Gita Kak Ona est' (2

izdanie) s ruskoj transliteraciej, poslovnym i literaturnym perevodami i podrobnymi kommentarijami. Moskva: Bhaktivedanta Buk Trast, 1998. 806 s.

14. Thomas M. Franck. The Structure of Impartiality: Examining the Riddle of One Law in a Fragmented World. New York, 1968.

K. Vodolaskova

THEORETICAL ASPECTS OF THE INTERACTION OF RELIGION AND LAW

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: khusanova@gmail.com

*The purpose of the scientific article is to study of the fundamental problem of human society in relation to religious and legal norms in their conceptual and historical aspects. The relevance of the study of this topic is due to the tension between law and religion, which, although it has existed since ancient times, but in recent years has gained global scope and intensity. **Research methods:** formal-dogmatic and historical, method of interpretation (interpretation), synergetic approach, analysis and synthesis, as well as comparative legal method. **Results:** identify an approach to a synergistic understanding of religion and law for further harmonization of elements of society as a system in modern conditions. **Discussion:** finding ways to improve interdependence and coherence between religious and legal norms. As a rule, people attribute religion and law to different spheres of life. However, this positioning does not objectively reflect the synergetic relationship between these systems, as law and religion are two full-fledged aspects and two dimensions of social experience, but they are interrelated. Despite the tensions between them, one cannot prosper without the other. Thus, law without religion is reborn into mechanical legalism. Religion without right loses its social effectiveness. Most of the institutional and structural components of religion and law are similar or identical: purpose, methods of influence, structure, object of relations, etc.*

The author of the article aims to devote to the study of dialectical synthesis, the synthesis of opposites. Unfortunately, modern social trends and world events force us to focus on the distinction between law and religion and not enough on their fundamental unity. Therefore, it is necessary to consider the balance of elements and synergetic interaction of these two systems in the broadest sense.

In this article, law is understood as a system and process of division of rights and responsibilities in society, and religion - as the intuition of society and the commitment to the ultimate meaning and purpose of life. When the understanding of these systems narrows, the institutional ties between these two dimensions are also severed and there is a risk of demoralizing society, ie existing institutional structures and processes lose their sanctity and, conversely, the sacred values on which society is based are seen as simple hypocrisy.

Keywords: norm; law; religion; synergy.